

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 24.02.2026

Submitted: 24.02.2026

Kabul Tarihi: 28.04.2026

Accepted: 28.04.2026

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1897081>

Vedat Meral¹

Avrupa'ya Gönderilen Bâbürlü Elçileri: Mirza İ'tisamüddin ve Ram Mohan Roy'un Diplomatik Misyonları

Öz: Bu çalışma, Bâbü İmparatorluğu'nun Avrupa güçleri ile kurduğu diplomatik münasebetlerin mahiyetini, imparatorluğun yükseliş ve çöküş dönemleri arasındaki paradigma değişimini merkeze alarak incelemektedir. Makalenin temel amacı, 16. yüzyıldan itibaren Avrupalıların Hindistan'daki ticari imtiyaz arayışlarıyla başlayan diplomatik sürecin, 18. ve 19. yüzyıllarda Bâbürlü hükümdarlarının İngiltere nezdinde yardım ve meşruiyet arayışına nasıl evrildiğini ortaya koymaktır. Çalışmada yöntem olarak, nitel araştırma tekniklerinden tarihsel analiz ve doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu bağlamda, Mirza İ'tisamüddin'in Şigurfname-i Vilayet adlı eseri ve Ram Mohan Roy'un faaliyetlerine dair birincil kaynaklar ile dönem üzerine yazılmış güncel literatür karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Araştırmanın bulguları, Bâbürlü diplomasisinin iki temel kırılma yaşadığını göstermektedir. İlk olarak, 18. yüzyılda Mirza İ'tisamüddin'in misyonu, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin (EIC) Bâbürlü diplomatik kanallarını nasıl manipüle ettiğini ve doğrudan iletişimi engellediğini ortaya koymuştur. İkinci olarak, 19. yüzyılda Ram Mohan Roy'un elçiliği, Bâbürlü egemenliğinin sembolik bir düzeye indiğini ve

¹ Dr., vedatmeral2928@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8949-163X>

diplomantik temsilin artık geleneksel bürokratlardan ziyade Batı eğitimli entelektüeller eliyle yürütüldüğünü belgelemiştir. Sonuç olarak, Bâbürlülerin Avrupa'ya gönderdiği bu ilk temsilciler, imparatorluğun siyasi zafiyetini ve İngiliz sömürge sistemine olan bağımlılığını teyit etmiştir. İ'tisamüddin ve Roy'un misyonları, resmi hedeflerine ulaşmakta şirket engeli nedeniyle sınırlı kalsa da Hint-Fars seyahat edebiyatının oluşmasına ve Avrupa ile Güney Asya arasındaki karşılıklı kültürel/entelektüel etkileşimin ilk temellerinin atılmasına öncülük etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bâbürlüler, Avrupa, Diplomasi, İngiliz Doğu Hindistan şirketi, II. şah Âlem, II. Ekber şah, Mirza İ'tisamüddin, Ram Mohan Roy,

Baburid Envoys to Europe: The Diplomatic Missions of Mirza I'tesamuddin and Ram Mohan Roy

Abstract: This study examines the nature of the diplomatic relations established by the Baburid Empire with European powers, focusing on the paradigm shift that occurred between the empire's periods of rise and decline. The primary objective of the article is to demonstrate how the diplomatic process, which began with Europeans' pursuit of commercial privileges in India starting in the 16th century, evolved into the Baburid rulers' quest for assistance and legitimacy from Britain in the 18th and 19th centuries. The study employs qualitative research methods, specifically historical analysis and document review. In this context, primary sources regarding Mirza I'tesamuddin's work Shigurf Namah-i Velaët and the activities of Ram Mohan Roy, along with contemporary literature on the period, have been analyzed comparatively. The findings of the research indicate that Baburid diplomacy experienced two major turning points. First, Mirza I'tesamuddin's mission in the 18th century revealed how the British East India Company (EIC) manipulated Baburid diplomatic channels and obstructed direct communication. Second, Ram Mohan Roy's diplomatic mission in the 19th century documented that Baburid rule had been reduced to a symbolic level and that diplomatic representation was now being carried out by Western-educated intellectuals rather than traditional bureaucrats. Consequently, these first envoys sent by the Baburids to Europe confirmed the empire's political weakness and its dependence on the British colonial system. Although the missions of I'tesamuddin and Roy were limited in achieving their official objectives due to the Company's obstruction, they pioneered the emergence of Indo-Persian travel literature and laid the initial foundations for mutual cultural and intellectual exchange between Europe and South Asia.

(ATAD)

Keywords: The Baburids, Europe, Diplomacy, the British East India Company, Shah Alam II, Akbar Shah II, Mirza I'tesamuddin, Ram Mohan Roy.

Extended Summary

The planning relations between the Baburid Empire (1526–1858) and Europe constitute a significant component of Asia-Europe contacts in the early modern period. This information was not limited solely to the search for political and military alliances; it also encompassed trade, technology transfer, cultural interaction, and the shaping of mutual perceptions. The ambassadors sent by Baburid rulers to Europe are notable actors in this highly participatory communication network.

Although the origins of the Baburid Empire's diplomatic contacts with Europe can be traced back to the reign of its founder, Zahiruddin Muhammad Babur, systematic embassy activities became particularly prominent during the reign of Akbar Shah (1556–1605). Akbar Shah's foreign policy encouraged contact with overseas powers to ensure the empire's security and develop commercial relations. In this context, the Portuguese became the Baburids first gateway to Europe; contacts conducted via Goa carried both diplomatic and religious and cultural dimensions.

While the arrival of European representatives at the Baburid court was more prominent than the direct dispatch of ambassadors to Europe during the reign of Akbar Shah, this reciprocal interaction demonstrates that Baburid diplomacy seriously followed European trends. Contacts, particularly with Jesuit missionaries, enabled the Baburid court to learn about European politics, Christian theology, and Western thought. During this process, Baburid ambassadors often established contact with European centers indirectly, through Portuguese and later British diplomatic networks.

During the reign of Jahangir Shah (1605–1627), Baburid-European relations became more visible and documented. During this period, Baburid ambassadors began to establish direct contact with European states, primarily England. Jahangir Shah's sending letters to King James I of England, requesting trade security in these correspondences, reveals the pragmatic nature of Baburid diplomatic activity. The ambassadors' primary task was to protect Baburid

(ATAD)

interests in East India trade, regulate the privileges of European merchants, and establish diplomatic courtesy between royal courts.

During the reign of Shah Jahan (1628–1658), Baburid diplomatic activities were conducted with a representative approach that reflected the political power and splendor of the empire. Baburid ambassadors sent to European courts were adorned with valuable gifts, jewels, fabrics, and exotic goods; this created a symbolic diplomatic language that emphasized the wealth and prestige of the Baburid Empire. Particularly in contacts with France and England, the ambassadors both negotiated commercial agreements and were perceived as figures representing the absolute authority of the Baburid ruler.

Although diplomatic activity towards Europe was relatively limited during the reign of Aurangzeb Alamgir (1658–1707), this stemmed from the internal political and military priorities of the Baburid Empire. Nevertheless, relations with British and Dutch trading companies were maintained; Baburid ambassadors continued their diplomatic contacts with the aim of monitoring and, if necessary, limiting the activities of European states in India. The primary function of the embassies during this period was to maintain a balance of mutual interests and to keep the influence of European powers in Baburid territories under control.

The diplomatic, intellectual, and cultural contacts established between the Baburid Empire and Europe during its later period constitute early examples of the Indo-Islamic world's encounter with Western modernity. Among the most notable figures in these contacts are Mirza I'tesamuddin, who was sent to Europe in the second half of the 18th century, and Ram Mohan Roy, who was in England in the early 19th century. Both figures represented the Baburid political legacy in different historical contexts; they observed and interpreted Europe, and transferred these experiences to intellectual transformations in the Indian subcontinent. In this context, I'tesamuddin and Roy are considered not only diplomatic envoys but also cultural intermediaries and intellectual actors.

Mirza I'tesamuddin was a bureaucrat and intellectual who rose to prominence during the decline of the Baburid Empire. In the 1760s, particularly with the rapidly growing influence of the East India Company in India, the need for the Baburid elite to become acquainted with Europe became even more pronounced. I'tesamuddin traveled to Europe in 1766 as a member of the Baburid diplomatic delegation that went to England, visiting France and England during this trip.

Avrupa'ya Gönderilen Bâbürlü Elçileri: Mirza İ'tesamddin ve Ram Mohan Roy'un Diplomatik Misynları

His European experience is detailed in his travelogue, *Shigurf Namah-i Velat*, written in Persian.

From a diplomatic standpoint, Mirza İ'tesamuddin's mission achieved limited success. The weakness of the Baburid Empire's political authority led the British authorities to show more symbolic interest in the Baburid envoys. However, İ'tesamuddin's real importance lies in being one of the first Muslim Indian intellectuals to directly observe Europe. His works provided an important point of reference for later generations on how Europe should be perceived.

Ram Mohan Roy, however, made contact with Europe in a different historical and intellectual context. Living during a period when the Baburid Empire had effectively ended but still symbolically existed, Roy was an intellectual and reformer based in Bengal. In 1831, he was sent to England by Baburid Emperor Akbar Shah II. Although officially a Baburid ambassador (representative or delegate), Roy's real mission was to defend the interests of the Baburid dynasty before the British administration and to secure European support for reform discussions in India.

Ram Mohan Roy's European experience, unlike that of Mirza İ'tesamuddin, took place within a more conscious framework of intellectual interaction. During his time in England, Roy closely examined the parliamentary system, freedom of the press, the rule of law, and Christian theology. At the same time, he tried to bring social problems in Indian society – especially the sati (widow burning) tradition, women's rights, and religious dogmatism – to the attention of European public opinion. In this respect, Roy was not a one-sided observer but an active idea generator and debater.

Roy's activities in Europe transcended the classical boundaries of Baburid diplomatic representation. He stood out as a reformer who sought to reconcile Western thought with Indian philosophy. Influenced by British liberal thought, he did not completely reject Indian religious tradition. This synthetic approach became one of the cornerstones of the intellectual movement that would later be called the "Bengal Renaissance." Roy's presence in England as the Baburid ambassador also demonstrates the indirect influence of the Baburid legacy on modern Indian thought.

Giriş

Avrupa-Bâbürlü ilişkileri, 15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başlarında, esas olarak Bâbü İmparatorluğu egemenliğindeki Hindistan'da kazançlı ticaret fırsatlarına erişim arayan Portekiz, Hollanda, İngiliz ve Fransız gibi Avrupalı güçler tarafından başlatıldı. Portekizliler, Hindistan'da temas ve ticaret merkezleri kuran ilk Avrupalılar oldu; onları Hollanda ve İngiliz Doğu Hindistan Őirketleri izledi. Ticaret, Avrupa'da büyük talep gören tekstil (pamuk ve ipek), baharatlar, değerli taşlar ve metaller gibi emtialara odaklanıyordu. Böylece, ticarete bağlı olarak diplomatik ilişkiler de gelişti ve Hindistan'da ticaret için Bâbürlülerden imtiyaz koparmak isteyen Avrupalılar, Bâbürlü sarayına birbiri ardına elçiler göndermeye başladı.

Bu bağlamda, birçok Avrupalı elçi, özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda, diplomatik ve ticari ilişkiler kurmak amacıyla Hindistan'daki Bâbürlü sarayını ziyaret etti. Bâbürlü sarayını ziyaret ettiği bilinen ilk Avrupalılar, 1580 yılında Portekizliler tarafından İmparator Ekber Şah'a (1556-1605) gönderilen ilk Cizvit misyonunun üyeleri idi. Misyon, Ekber Şah'ın daveti üzerine Goa'dan gönderilen Şu üç Cizvit rahibinden oluşuyordu: Peder Rodolfo Acquaviva, Peder Antonio Monserrate ve Peder Francisco Henriques. 1580 yılında Bâbürlü başkenti Fetihpûr Sikri'ye varan bu heyet, Ekber'in sarayına ve saray kompleksine doğrudan erişim izni aldı. Bu Cizvitler birkaç yıl sarayda yaşadılar. Sarayın İbadet Hane (İbadet Evi) bölümünde dini tartişmalara katıldılar ve Bâbürlü saray hayatı hakkında ayrıntılı raporlar hazırladılar.²

Ekber Şah, sarayına gelen Cizvitlerin sohbetlerinden sonra, Portekiz'in dünya bilgisinin değeri ve Portekizlilerin müttefik ya da düşman olarak neler yapabileceklerinin farkına varmıştı. Bu sebeple, 1556-1598 arasında İspanya'yı, 1581-1588'de Portekiz'i yöneten Kral II. Filip'e 1582'de iki elçi göndererek düzenli diplomatik ilişkiler kurmayı önerdi. Ancak Ekber'in elçileri, Goa'dan ötesine geçemediler. Üstelik Portekizlilerin Gucerât'ta Bâbürlü gemilerini ele

² Antonio Monserrate, *Commentary of Father Monserrate, S.J. On his Journey to the Court of Akbar*, çev. J. S. Hoyland, haz. S. N. Banerjee, Oxford University Press, London 1922, s. 1-220.

Avrupa'ya Gönderilen Bâbürlü Elçileri: Mirza İ'tisamüddin ve Ram Mohan Roy'un Diplomatik Misyonları

geçirmeleri, bir köye el koymaları ve Sûret'i abluka altına almaları nedeniyle iki taraf arasında çatışmalar yaşandı.³

Portekizli bu misyonun ardından Bâbürlü sarayını ziyaret eden diğer isim, İngiliz Sir William Hawkins oldu. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin temsilcisi ve 24 Ağustos 1608'de Hindistan'ın Sûret Limanı'na demir atan ilk şirket gemisi Hector'un komutanı olan Hawkins, 1609'da Agra'ya seyahat etti ve burada Bâbür İmparatoru Cihangir Şah (1605-1627) ile görüştü. Cihangir tarafından kendisine "İngiliz Hanı" unvanı verilen Hawkins, bu iyi karşılıma rağmen, Cihangir'den Sûret'te ticaret yapma izni alamadı.⁴ Bunun nedeni ise, Portekizli Cizvitlerin Bâbürlü sarayındaki güçlü konumu⁵ ve Sûret'teki İngiliz denizcilerin daha önceki asi davranışlarıydı.

Hawkins'in bu başarısızlığından sonra Doğu Hindistan Şirketi adına Bâbürlülerden ticaret izni alabilmek için Hindistan'a gönderilen bir diğer isim Sir Thomas Roe oldu. Roe, İngiltere Kralı I. James tarafından 1615 yılında Cihangir Şah'ın sarayına elçi olarak gönderildi. Roe'nun öncelikli görevi, öncelikle İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ne ticaret ayrıcalıkları sağlamaktı. James,

³ Michael H. Fisher, *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, çev. M. Fatih Çalışır, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 198; John Richards, *Bâbür Türk İmparatorluğu: Tarih, Kültür, Teşkilat*, çev. Yasin Tekin, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 348.

⁴ William Hawkins, *Hawkins Voyages*, ed. Clements R. Markham, The Hakluyt Society, London 1878, s. 3-8-396-416; Ramkrishna Mukherjee, *The Rise and Fall of The East India Company*, Popular Prakashan, Bombay 1955, s. 222; Canan Kuş Büyüktaş, "İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin Kuruluş Aşamasında İngilizlerin Hindistan'a Yerleşme Çabaları", *Mavi Atlas*, c. VII/S. 2 (2019), s. 276-279; Sir William Foster, *Early travels in India, 1583-1619*, Oxford University Press, London 1921, s. 60; Taha İ. Özel, *İngiliz Doğu Hindistan Şirketi*, Vadi Yayınları, İstanbul 2021, s. 114-134; Hüseyin Günarslan, "Avrupalıların Doğu Ticareti Mücadelesi: İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Kurulması", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XLIV/S. 2 (2020), s. 117-119.

⁵ Bâbürlü sarayındaki Portekizli Cizvitlerin dışında Portekiz'in Goa Valisi de Cihangir'e, İngilizlere imtiyaz verilmesi durumunda Bâbürlülerin limanlarını ve ticaretlerini kaybedeceği yönünde uyarı mesajları içeren mektuplar göndermiş ve Cihangir'i kendi saflarında tutmak için de değerli hediyeler sunmuştur. Bkz. H. G. Rawlinson, *British Beginnings in Western India: 1579-1657*, Clarendon Press, Oxford 1920, s. 44; Büyüktaş, *a.g.m.*, s. 284.

Roe'ye Cihangir'e hitaben yazılmış bir mektup ve hediyeler verdi. Roe, kralından aldığı emire göre Cihangir'e iki ülke arasında bir "serbest ticaret" anlaşması yapılması için baskı yapacaktı. Dolayısıyla Roe'nun Hindistan'a gelişi, İngiltere ile Bâbüş İmparatorluğu arasında resmi diplomatik ilişkilerin başlangıcını oluşturdu.⁶

1699 yılında ticari ayrıcalıklar elde etmek amacıyla Bâbüş İmparatoru Âlemgîr Evrengzîb'in (1658-1707) sarayını ziyaret eden bir diğer İngiliz elçi Sir William Norris oldu. İngiltere Kralı III. William'ın (1689-1702) elçisi olarak Hindistan'a gelen Norris, kralının mektubunu Evrengzîb'e sundu. O sırada Hindistan'da artan İngiliz korsanlığı, yağma ve tecavüz eylemleri nedeniyle İngilizlere karşı öfkeli olan ve sert tedbirler alan Bâbüş İmparatoru, karşı cevap olarak yazdığı ve bu eylemlerin önüne geçilmesi için gereken önlemlerin alınmasını belirten bir mektubu, yine Norris ile 1702 yılında William'a gönderdi. Ayrıca Norris'e ziyareti sırasında ticaret ayrıcalıkları vaat eden fermanlar vaat edilmiş olsa da bunlar hiçbir zaman gerçekleşmedi.⁷

Bâbüşlü sarayındaki diğer Avrupalılar arasında Thomas Coryat, Edward Terry (Roe'nun papazı), John Albert de Mandesto, François Bernier, Jeen Baptiste Tavernier ve Nicolao Manucci vardı; bunlar Bâbüş topraklarında görev yapmış veya yoğun seyahatler gerçekleştirmişti. Bu elçiler, İngiltere, Fransa, Portekiz, İtalya ve Hollanda gibi çeşitli Avrupa güçlerini temsil ediyordu ve bu durum, Avrupalıların güçlü Bâbüş İmparatorluğu ile ticaret ve diplomasiye olan ilgisinin arttığını gösteriyordu. Böylece, diplomatik misyonlarını ticari hedeflerle birleştirerek Bâbüşlü sarayını ziyaret eden çok sayıda Avrupalı elçi, Avrupa ile Bâbüşlü Hindistan'ı arasındaki etkileşimlere ışık tutan değerli kayıtlar bıraktı. Ziyaretleri, Ekber, Cihangir, şah Cihan ve Evrengzîb gibi imparatorların

⁶ Sir Thomas Roe, *The Embassy of Sir Thomas Roe to the Court of the Great Mogul 1615-1619*, ed. Sir William Foster, *Printed For The Hakluyt Society, London 1899*, s. 46-157; Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi*, ev. Muna Cedden, İmge Kitabevi, Ankara 2022, s. 91-92; Bedrettin Basuğuuy, "Bâbüşlü İmparatorluğu'nun Sıyası Tarihi zerine Bir Değerlendirme", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. III/S. (2013), s. 41; Mukherjee, *a.g.e.*, s. 224-225; Büyüktaş, *a.g.m.*, s. 276-287.

⁷ Harihar Das, *The Norris Embassy to Aurangzib*, Firma K. L. Mukhopadhyay, Calcutta 1959, s. 75-338; Guid Van Meersbergen, "The Diplomatic Repertoires of The East India Companies in Mughal South Asia, 1608-1717", *The Historical Journal*, c. LXII/S. 4, (2019), 3-10; British Library, "Aurangzeb", MS 6286, Londra (şubat 1702); British Library, "William III", MS 313302, Londra (1 Ocak 1699).

Avrupa'ya Gönderilen Bâbürlü Elçileri: Mirza İ'tisamüddin ve Ram Mohan Roy'un Diplomatik Misyonları

saltanatları döneminde 16. yüzyılın sonlarından 17. yüzyıla kadar sürdü. Fakat bu yüzyıllarda Ekber'in yukarıda bahsedilen girişimi dışında hiçbir Bâbürlü hükümdarı Avrupa'ya elçi gönderme niyetinde olmadı. Zira Cihangir'in İngiltere Kralı James'e teslim edilmek üzere Roe'ye verdiği mektubunda İngilizleri "Bâbür İmparatorluğu'nun küçük yardımcıları"⁸ olarak nitelendirmesinden de anlaşılacağı üzere, bu dönemlerde gücünün zirvesinde olan Bâbürlüler, Avrupa'ya diplomatik bir misyon göndermeye ihtiyaç duymamıştır.

18. yüzyıla gelindiğinde ise Evrengzîb'in vefatının ardından imparatorluk için gerileme dönemi başlamış, içeride yaşanan siyasi kaoslara bir de Nadir Şah ve Ahmed Şah Dürrânî'nin (Abdâlî) Hindistan'ı istilaları (1739-1757) eklenmiştir. Bu süreçte Hindistan'daki ticari, siyasi ve askeri nüfuzunu daha da genişleten İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan savaş ve antlaşmalarla beraber Hindistan'ı tahakkümü altına almıştır. Dolayısıyla eski gücünden bir hayli uzak kalan Bâbürlü hükümdarları, gittikçe İngiliz gözetiminde ve İngilizlerden maaş alan sembolik birer hükümdar hüviyetine dönüşmüştür. İşte bu siyasi manzarada Bâbürlü tahtında oturmak durumunda kalan II. Şah Âlem ve II. Ekber Şah, bir zamanların "küçük yardımcıları" olarak görülen İngilizlerin ülkesine, hanedanın geleceğini tayin etmek ve yardım ricasında bulunmak üzere Avrupa'ya elçiler göndermiştir.

1. Londra Yolunda Bir Münşi: Mirza İ'tisamüddin'in Diplomatik Misyonu (1765-1768)

Mirza İ'tisamüddin, geç Bâbürlü yönetimi ve Bengal nevvâblarının hizmetinde bulunan Bengalli Müslüman bir bilgin-kâtip (münşi) idi. O, Avrupa'ya yaptığı diplomatik seyahatin yazılı bir kaydını bırakan ilk Güney Asyalı/Bâbürlü elçisi olarak kabul edilmektedir. İ'tisamüddin'in Bâbür İmparatorluğu adına Avrupa diplomatik misyonu, Plassey Savaşı (1757) ve Buksar Savaşı'ndan (1764) kısa bir süre sonra, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Bengal'deki etkisini agresif bir şekilde pekiştirdiği çalkantılı bir dönemde gerçekleşti. Nitekim, erken

⁸ *East India Company Letter-Book 1600-1619*, ed. Sir George Birdwood ve Sir William Foster, Bernard Quaritch, London 1892, s. 479.

yaşamında edindiği dil becerileri ve İslam ve Batı kùltürü bilgisi, onu bu tür görevler için uygun bir elçi yapıyordu.⁹

Bâbürlüler, Hindistan Türk tarihinin en önemli muharebelerinden ve hanedan için bir dönüm noktası olan Buksar Savaşı'nı İngilizlere karşı kaybedince, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ve Bâbürlüler arasında imzalanan Allahâbâd Antlaşması'yla (1765) Şirket, Bâbür İmparatoru II. Şah Âlem'e Bengal, Bihâr ve Orissa sùbelerinde (eyalet)¹⁰ siyasi hakimiyetini kabul ettirdi. Zira Şah Âlem, bu antlaşmayla, işgal edilen toprakların Şirket'e ait olduğunu kabul etmiş ve bütün kuzeybatı Hindistan'ın mali denetimini onlara bırakmıştı. Hindistan'ın en zengin üç sùbesinin mali işleri bundan böyle 20.000 Hint sepoyundan oluşan bir askeri gücün desteğindeki 250 Şirket çalışanı tarafından yönetilecek, yani Bengal'deki 200 yıllık bağımsız yönetime fiilen son verilecekti.¹¹

Diğer taraftan, Şirket'in askeri gücü artık tamamen törensel bir varlık haline gelen Bâbürlü çerçevesine oturtulmuş olsa da bu antlaşmayla gerçekleşen radikal değişim gayet açıktı. Antlaşmadan kısa bir süre sonra Gülâm Hüseyin Salim'in de belirttiği gibi,

"İngilizler artık üç sùbenin yönetimini ele geçirdi. Ve kendi bölge yöneticilerini atadı, kendi gelir değerlendirme ve toplama yöntemlerini, kendi adaletlerini uygulamaya, kendi vergi memurlarını atamaya ve kendi yönetim ilkelerini uygulamaya başladılar. Artık nevvâbın (vali) topraklarında İngilizlerin otoritesi geçiyor ve güya onun hizmetkârı olan

⁹ Charles Edward Buckland, *Dictionary of Indian Biography*, S. Sonnenschein, London 1906, s. 217; S. Begum, *Arabic and Persian Literature in Bengal During Eighteenth Century: Shaykh Itisamuddin*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aligarh Muslim University, Aligarh 1994, s. 103-107.

¹⁰ Bâbürlülerde sùbe (eyalet) teşkilatı için bkz. edat Meral, "Bâbürlülerde Eyalet (Sùbe) Teşkilatı", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı, (2023), s. 128-134.

¹¹ Ghulam Husain Khan Tabatabai, *Siyar-ul Mutakherin*, çev. John Briggs, Allen & Co, London 1832, s. 514-530-571-583-584; Gulam Ali Khan, *Shah Alam Nama*, ed. Al-Ma'un Suhrawardy ve Ağa Muhammed Kazım, Mission Press, Calcutta 1914, s. 181-187; William Dalrymple, *Anarşi: Doğu Hindistan Şirketi'nin Amansız Yükselişi*, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Albaraka Yayınları, İstanbul 2023, s. 229-251; Nick Robins, *Dünyayı Değiştiren Şirket*, çev. İnanç Özekmekçi, H20 Kitap, İstanbul 2017, s. 123-126; Jean-Baptiste Gentil, *Memoires Sur L'Indoustan*, Petit, Paris 1822, s. 258-259; Ashirbadi Lal Srivastava, *Shuja-ud Daula*, The Midland Press, Calcutta 1939, s. 231-257; Arthur Broome, *History of the Rise and Progress of the Bengal Army*, W. Thacker And Co, Calcutta 1850, s. 464-467-478-480; Özel. a.g.e., s. 245.

Avrupa'ya Gönderilen Bâbürlü Elçileri: Mirza İ'tisamüddin ve Ram Mohan Roy'un Diplomatik Misyonları

İngilizlerin askerleri devriye geziyor, her olayda onlar karar veriyor. Böyle giderse işlerin nereye varacağını Allah bilir.”¹²

Aslında işlerin nereye varacağı kısa zamanda belli oldu. Bengal artık her zamankinden daha fazla ve acımasızca talan ediliyordu. Dolayısıyla Bengal Nevvâbı Mir Cafer'in ölümüyle yerine getirilen genç Necimüddevle de İngilizler için yalnızca törensel bir figür haline gelmişti. İngiliz Genel Valisi Robert Clive'in deyişiyle, “Ona otoritenin adıyla, gölgesinden başka bir şey kalmamıştı.”¹³ Zira bundan sonra o ve torunları Mürşidâbâd'da nehir kıyısındaki büyük saraylarında sözde nevvâb olarak yaşamaya devam etseler de, Bengal'in fiili yönetici ve sömürücüleri İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ydi.¹⁴ Böylece, Nick Robins'in de ifade ettiği üzere Hindistan'da “Şirket Devleti” devri artık başlamıştı.¹⁵ Fakat Şah Âlem hâlâ sembolik otoritesini sürdürmekteydi ve Şirketi dizginlemek için yabancı güçlerle, özellikle de İngiliz Krallığı ile ilişkilerini sürdürmeye çalışıyordu. Şah Âlem, bu sebeple Şirket'in tekeline aşarak diplomatik bağları güçlendirmek amacıyla Büyük Britanya (İngiltere) Kralı III. George'a (1760-1801) resmi bir mektup (ferman) göndermek istedi.

Bu bağlamda asıl girişim, Şirket ve diğer yerel tehditler Marata, Rohilla baskılarına karşı Bâbürlü tahtı için yabancı desteği veya en azından tanınmayı sağlamaya çalışan Bâbürlü veziri Necibüddevle'den geldi. Bâbürlü veziri, bu göreve aynı zamanda Allahâbâd Antlaşması'nı kendi el yazısıyla kayda geçirmiş olan Mirza İ'tisamüddin'i uygun buldu. Vezir, İ'tisamüddin'i bu göreve şu nedenlerle atadı: O, yüksek eğitilmiş bir Farsça bilen münşi idi, idari protokol bilgisine sahipti, hassas diplomatik belgelerle görevlendirilebilirdi ve Şirket'in gözetimi altında gizlice seyahat edebilirdi. Zira Bâbür İmparatoru, bu sayede İngiliz hükümdarının Doğu Hindistan Şirketi'nin aşırılıklarını dizginlemesini veya Şirket'in eylemleri konusunda İngiltere Kralı'nın tutumunu netleştirmesini umuyordu (İ'tisamüddin, 187, s. 4-5; Dalrymple, 2023, s. 251).

¹² Ghulam Husain Salim, *Rıyazu-s Salatin*, çev. Maulavi Abdus Salam, Mission Press, Kalküta 1902, s. 413-414.

¹³ George Forrest, *The life of Lord Clive*, Cassell, London 1918, s. 335.

¹⁴ Dalrymple, *a.g.e.*, s. 251.

¹⁵ Robins, *a.g.e.*, s. 126.

İ'tisamüddin'nin diplomatik misyonu, Avrupalıların Hindistan'da artan nüfuzu nedeniyle Bâbürlü çıkarlarına fayda sağlayabilecek diplomatik bağları ve anlayışları kurmayı veya güçlendirmeyi amaçlayan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ve diğer Avrupa kuruluşlarıyla görüşmeleri içeriyordu. Ayrıca, İ'tisamüddin gibi, eğitilmiş ve yetenekli bir elçiyi Avrupa'ya göndermek, Bâbür İmparatorluğu'nun güç ve nüfuzunu yansıtmalarının, ittifaklar veya istihbarat aramasının ve Avrupa'daki gelişmelerden haberdar olmasının bir yoluydu. Dolayısıyla Farsça, Arapça ve Avrupa dillerindeki uzmanlığı, diplomatik zekâsıyla birleşince, Bâbürlü sarayındaki yüksek itibarını ve güvenini yansıtan bu önemli rol için onu başlıca aday haline getirdi. Bunun üzerine Şah Âlem, İ'tisamüddin'e, hizmetinde münşî olarak çalışmaya razı olması halinde "Mirza" unvanını ve Avrupa'ya seyahat etme fırsatını teklif etti.¹⁶

Diğer taraftan, Doğu Hindistan Şirketi'nin Bengal yetkilileri, özellikle Warren Hastings ve diğer üst düzey yöneticiler, Şah Âlem'i yabancı yazışmalardan uzak tutmaya gayret ediyorlardı. Bu nedenle misyona, yalnızca resmi bir diplomatik elçi olarak değil, bir "temsili" veya "haberci" kisvesi altında izin verdiler. Bununla birlikte, İ'tisamüddin, Şirket'in koruması altında seyahat etmek zorunda kaldı ve misyon kısmen Şirket'in çıkarları doğrultusunda şekillendirildi. Ayrıca bu görevi üstlenmesinde kendi motivasyonları da rol oynadı: O, bu sayede, seyahat etmek, Avrupa'yı tanımak, kariyerinde ilerlemek ve bir Hintli yetkili için daha önce benzeri görülmemiş bir diplomatik görevi tamamlayarak Bâbür imparatorluğunun prestijini güçlendirmek istiyordu.¹⁷

Şah Âlem'den bir mektup ve 1 lek rupi alan Mirza İ'tisamüddin, Kaptan Archibald Swinton ile birlikte Kral III. George'un sarayına diplomatik bir görevle Avrupa yolculuğuna 1765 yılında Hugli'den (Bengal) başladı. Ona, hizmetkarı Muhammed Mukim de eşlik etti. Seyahat güzergahı: Bengal Körfezi, Madras, Hint Okyanusu, Umman Denizi, Ümit Burnu, Yükseliş (Ascension) Adası, Manş Denizi ve Nantz (Nantes, Fransa) Londra şeklinde gerçekleşti. Fransa'da karaya çıkan İ'tisamüddin, Nantz ve Calais kentlerinde bir ay kaldıktan sonra, 1766 yılında İngiltere'nin başkenti Londra'ya ulaştı. Ancak, Robert Clive'in adamları, Doğu Hindistan Şirketi subayı Harry Verelst (ve Bengal'deki diğerleri) yolculuktan önce imparatorun mektubunu ve 1 lek rupiyi alıkoymuş veya el koymuştu. İ'tisamüddin, orijinal ferman olmadan Londra'ya ulaştı. Bunu İngiliz

¹⁶ Mirza İ'tisamüddin, *Shigurfname-i-Vilayet*, çev. James Edward Alexander, John Taylor, London 1827, s. 3-13; Fisher, *a.g.e.*, s. 50-81.

¹⁷ Mirza İ'tisamüddin, *a.g.e.*, s. 3-13.

Avrupa'ya Gönderilen Bâbürlü Elçileri: Mirza İ'tisamüddin ve Ram Mohan Roy'un Diplomatik Misyonları

hükümetine açıklamaya çalıştı, ancak Doğu Hindistan Şirketi, İngiliz Krallığı ve daha sonra ortaya çıkan Kontrol Kurulu arasındaki iç politikalar nedeniyle diplomasi tıkanmıştı. Böylece, misyon kültürel açıdan başarılı olsa da resmi diplomatik amacına ulaşamadı. Clive daha sonra İngiltere ile Bâbürlüler arasındaki teması bastırmak için parayı kendi adına İngiliz Kraliçesi'ne sundu.¹⁸ Mirza İ'tisamüddin, seyahatnamesinde bu meseleyi şöyle anlatır:

Lord Clive İngiltere'ye geldiğinde, Majestelerine saygısını göstermek için, Şah Âlem tarafından kendisine emanet edilen hediyeleri kendi adına Kraliçe'ye sundu: böylece kraliyetin büyük bir kısmının ilgisini kazandı. Şah Âlem'in mektubundan veya mesajından hiç bahsetmedi; Kaptan Archibald Swinton de yukarıdakilerle ilgili herhangi bir açıklama yapmadı, çünkü lordun kendisi için yapacağına söz verdiği şeye büyük güven duyuyordu. Ancak, lordun oynadığı derin oyunu gördüğünde, bana "Lord Clive beni tamamen aldattı" dedi. Bir süre sonra, Şah Âlem'in mektubunun neden gizlendiğini öğrendim: Sebep şuydu. Bahsettiğim dönemde, Bengal ve diğer ülkelerin mülkiyeti konusunda bakanlar ile Şirket arasında bir anlaşmazlık vardı. Bakanlar, "Şirket sadece acente ve tüccarlardan ibarettir, bir ülkeyi ele geçirme hakları ne olabilir? Hükümet ve gelirler kralın elinde olmalı ve şirket, ticaret ve alım satımla uğraşmalıdır" dediler.¹⁹ (İ'tisamüddin, 1827, s. 229-230).

İ'tisamüddin, Avrupa'da kaldığı süre boyunca İngiliz toplumu, kültürü, yönetimi ve teknolojik gelişmeler hakkında gözlemler yaptı. Bâbürlü elçisinin özellikle Londra'ya varduktan sonra buradaki ilk gözlemleri: İngiliz toplumu ve görgü kuralları, kraliyet sarayı törenleri, bilimsel kurumlar, matbaalar, haritalar, saatler, navigasyon araçları, İngiliz hukuk ve parlamento sistemleri oldu. Sir William Jones gibi bilim insanlarıyla iş birliği yaparak, burada Güney Asya el yazmaları, Farsça kitap *Ferheng-i Cihangiri*'nin²⁰ İngilizceye çevirisi ve Jones'un Farsça dilbilgisi kitabının çevirisinde yardımcı oldu. Bunlar, Avrupa hakkında

¹⁸ Mirza İ'tisamüddin, *a.g.e.*, s. 14-51; Fisher, *a.g.e.*, s. 50-81.

¹⁹ Mirza İ'tisamüddin, *a.g.e.*, s. 229-230.

²⁰ 17. yüzyılda Mir Cemaleddin Hüseyin İncü tarafından derlenen ve Bâbür İmparatoru Ekber Şah tarafından yaptırılan Farsça bir sözlük kitabıdır. Bâbürlü Hindistan'ında üretilen en önemli Farsça sözlüklerden biridir ve Farsça sözlük yazımında bir "kıyas noktası" olarak kabul edilmiştir.

yazılmış en eski Bâbürlü-Farsça tanımlamalar arasındadır. Eserleri tercüme etmekle kalmayan Bâbürlü elçisi, görevi sırasında Bâbür İmparatorluğu'nda çalışmayı düşünenlere Farsça da öğretti. İ'tisamüddin Londra'da ayrıca, akademisyenler, politikacılar, şirket yöneticileri, Londra'nın edebiyat ve sanat çevrelerinden kişilerle tanıştı. Buradaki teknolojik gelişmeleri gördü ve İngiliz eğitimi ve biliminden etkilendi.²¹

1768 yılında Hindistan'a geri dönen Bâbürlü elçisi Mirza İ'tisamüddin, bu seyahatteki anılarını ve gözlemlerini Farsça kaleme aldığı ve *Şigurfname-i Vilayet* (*Shigurf Namah-i Velaët*, Avrupa'nın İlginç Kitabı) adını verdiği kitapta topladı. Eser, 18. yüzyıl Londra'sı, Avrupa-Asya diplomasisi, Bâbür İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki ilk karşılaşmalar hakkında önemli bir kaynaktır. Avrupa'yı ilk elden anlatan en eski Hint-Fars seyahatnamesi olarak kabul edilir. Bu eser ayrıca, Hint-Fars seyahat edebiyatında temel bir metin haline gelmiştir. Dolayısıyla bu eserle öğrendiğimiz, İngiltere'ye gönderilen ilk belgelenmiş Bâbürlü elçisi Mirza İ'tisamüddin, Bâbürlü hükümdarı ile İngiltere Kralı arasında doğrudan iletişim kurmaya çalışmış ve imparatorluğun çöküşü sırasında siyasi dengeyi sağlamaya yönelik Bâbürlü girişimlerini ortaya koymuştur. Elçi ayrıca, Doğu Hindistan Şirketi'nin Bâbürlü diplomasisini engelleme çabalarını ortaya çıkarmış ve ayrıntılı bir Avrupa seyahatnamesi yazan ilk Güney Asyalılardan biri olmuştur. Söz konusu eseriyle 18. yüzyıl Londra'sı hakkında benzersiz ve Avrupa dışı bir bakış açısı sunan İ'tisamüddin, Hintli entelektüellerin Avrupa modernliğini nasıl yorumladığını da göstermiştir.

Son kertede, İ'tisamüddin'in Avrupa diplomatik misyonu, diplomatik becerileri, ittifak kurma ihtiyacı ve kültürel değişimin yanı sıra Bâbür İmparatorluğu'nun genişleyen Avrupa güçleriyle etkileşiminin daha geniş siyasi bağlamından ilham almıştır. Seyahatleri, gelecekteki diplomatik etkileşimler için bir emsal oluşturmuş ve Avrupa'nın Güney Asya hakkındaki bilgisini zenginleştirmiştir.

2. Modern Bir Reformcunun Diplomatik Mücadelesi: Ram Mohan Roy (1830-1833)

Bâbür İmparatorluğu tarihinde Mirza İ'tisamüddin'den başka Avrupa'ya elçi olarak gönderildiği belgelenmiş bir başka isim Ram Mohan Roy'dur. Modern Hindistan'ın önde gelen reformcularından biri olan Roy, çeşitli siyasi, mali ve ideolojik nedenlerle kısmen Bâbür İmparatoru II. Ekber Şah'ın temsilcisi, kısmen

²¹ Mirza İ'tisamüddin, *a.g.e.*, s. 52-87.

de İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin diplomasi görevlisi olarak 19. yüzyılda Avrupa'ya seyahat etti.

Şanlı bir saltanattan söz etmek mümkün olmasa da yaşamı boyunca başına gelen bütün felakete katlanan ve bir yığın acılar çekmesine rağmen en kötü zamanlarda bile hanedanına rehberlik etmeyi başaran II. Şah Âlem 1806 yılında hayatını kaybetti. Ardından, artık sembolik bir hal alan Bâbürlü tahtına oğlu II. Ekber Şah geçti. 1813'te Hindistan'a gelen yeni İngiliz Genel Vali Lord Hastings (Lord Moira) kendi mühründen Bâbür İmparatoru'na bağlılığı simgeleyen fıkırayı çıkarıp, Ekber'den Şirket'e ait topraklar üzerindeki bütün haklarından vazgeçmesini istedi. 1827 yılına gelindiğinde Şirket'in taleplerine razı olan Ekber, yeni Genel Vali Lord Amherst'le makamına denk/eş şekilde görüşmeyi kabul ederek Dîvân-ı Hâs'da bir araya geldiği valiyle yan yana oturdu. Ekber, Şirket tarafından hanedanının ve kendisinin düşürüldüğü bu durumu İngiltere Kralı'na bildirmek üzere "Raca" unvanı verdiği Ram Mohan Roy adındaki elçisini bir mektupla beraber 1830 yılında İngiltere'ye gönderdi.²²

1830'lara gelindiğinde, Bâbür İmparatoru II. Ekber Şah, Doğu Hindistan Şirketi'ne neredeyse tamamen bağımlı hale gelmişti. Ancak Şirket, özellikle şu hususlarda imparatorluk maaşlarını azalttı veya kesintiye uğrattı: İmparatorun yıllık maaşı, imparatorluk hanesine ödenmesi gereken câgîr²³ ve gelirler,

²² Mary Carpenter, *The Last Days in England of Rajah Rammohun Roy*, E. T. Whitfield, London 1875, s. 28; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 137-228-229; G. S. Cheema, *Forgotten Mughals*, Manohar, Delhi 2002; 476-489; Fisher, *a.g.e.*, s. 324-325; Dalrymple, *a.g.e.*, s. 440.

²³ Farsça bir kelime olan câgîr, "câ (yer) ve gîr (tutan)" kelimelerinin birleşiminden meydana gelir ve sözlükte "sahip olunan, bir yeri işgal eden" anlamında kullanılır. Câgîr'in genel tanımı, "Hindistan'da hüküm süren Türk devletlerinde geliri maaş yerine veya belli bir hizmet karşılığında memur ve kumandanlara tahsis edilen topraklara verilen ad" şeklinde ifade edilirken, kendisine bu usul ile toprak tahsis edilen kimseye ise câgîrdar denmekteydi. Bkz. Abdulkadir Bedauni, *Muntakhabu-t Tawarikh*, çev. George S. A. Ranking, Atlantic Publishers, New Delhi 1990, s. 23; Azmi Özcan, "Câgîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s. 11-12; Vedat Meral, "Bâbürlülerde Câgîr Sistemi" *Türklerde Devlet ve Sivil Teşkilatlar*, ed. Mehmet Özmenli, İKSAD Publishing House, Ankara 2023, s. 51-73.

imparatorun en büyük oğlu Mirza Zafer'e (II. Bahadır şah, 1837-1858) ödenen ödenekler. Ekber şah, Londra'da bu mali talepleri savunmak için tıpkı Mirza İ'tisamüddin gibi yetenekli, İngilizce eğitilmiş bir diplomata ihtiyaç duyuyordu. Bu bakımdan, İngilizceyi akıcı bir şekilde konuşan, Doğu Hindistan şirketi'nde aldığı görevler nedeniyle İngiliz siyasetine hâkim olan Ram Mohan Roy seçildi. Zira Reformcu ve entelektüel olarak ünü İngiltere'ye kadar ulaşmış olan Roy, orada şu özellikleriyle tanınıyordu: Sati (dul kadınların ritüel olarak yakılması) geleneğine muhalefeti, dini reformu savunması, basın özgürlüğü ve eğitim üzerine yazıları. Bu, onu İngiliz liberalleri arasında saygın bir isim haline getirdi ve diplomatik bir görev için uygunluğunu güçlendirdi. Öyle ki, önde gelen İngiliz entelektüeller ve parlamenterler (örneğin Jeremy Bentham, William Roscoe) Roy'a saygı duyuyordu. Dolayısıyla bu ağlar, Bâbürlü sarayının geleneksel bir elçiyle ulaşamayacağı Londra'daki siyasi çevrelere erişimini mümkün kılabilirdi. Ayrıca, Roy'un diplomatik misyonun yanı sıra Avrupa ile kişisel ilişki kurma arzusu da vardı ve bunlar tam olarak şunları kapsıyordu: Avrupa'yı ilk elden gözlemlemek, reformist bir dil ile Hindistan'ın çıkarlarını savunmak, Hindistan'da modern eğitim ve hukuk fikirlerini teşvik etmek.²⁴ Bu bakımdan, Roy'un ideolojik yönelimi, imparatorun ihtiyaçları ile uyumluydu.

Diğer taraftan Ekber şah, büyük oğlunun (Mirza Zafer) İngiliz hükümeti tarafından "şehzade" (Veliht Prens) olarak tanınmasını da istiyordu. Doğu Hindistan şirketi bu formaliteyi reddetti. Dolayısıyla Londra'ya bir elçi göndermek, geriye kalan tek diplomatik hamleydi. Bu nedenle Kasım 1830'da Avrupa'ya (İngiltere) gönderilen Bâbürlü elçisi Ram Mohan Roy, Nisan 1831'de Londra'ya ulaştı. Roy'un buradaki başlıca diplomatik hedefleri: Bâbür İmparatoru'na sağlanan ödenekleri güvence altına almak, imparatorun emekli maaşını iade etmek ve diğer mali anlaşmazlıkları çözmek, Veliht Prens'in İngilizler tarafından tanınmasını ve İngiliz hükümetinin, sati uygulamasını yasaklayan Lord William Bentinck'in 1829 tarihli Bengal Sati Yönetmeliği'ni onaylamasını sağlamaktı. Ayrıca, Bâbür İmparatoru'nun maaş ve

²⁴ S. Bhattacharya, "Indigo Planters, Ram Mohan Roy and The 1833 Charter Act", *Social Scientist*, c. IV/S. 3, (1975), s. 56-65; A. Avalon, *Mahaniroana Tantra of The Great Liberation, Ganesh and Company*, Madras 1913, s. 46; P. Soman, "Raja Ram Mohan and the Abolition of Sati System in India", *International Journal of Humanities, Art and Social Studies*, c. I/S. 2, (2017), Carpenter, *a.g.e.*, s. 33-48.

Avrupa'ya Gönderilen Bâbürlü Elçileri: Mirza İ'tisamüddin ve Ram Mohan Roy'un Diplomatik Misyonları

ayrıcalıklarının artırılması için dilekçe verdi ve bu dilekçe kısmen başarılı oldu; İngiliz hükümeti, imparatorun maaşını 30.000 sterlin artırmayı kabul etti.²⁵

Bu amaçla İngiltere'de siyasi ve kültürel faaliyetleri kapsamında Parlamento Üyeleri, Denetim Kurulu yetkilileri, Şirket yöneticileri ve İngiliz entelektüel toplulukları ile müzakerelerde bulunan Roy, Mirza Zafer'in veliaht olarak resmen tanınması için baskı yaptı, ancak İngilizler bunu hiçbir zaman tam olarak kabul etmedi. Bu görüşmelerde ayrıca, liberal reformcularla aynı çizgide olarak 1832 Reform Yasa Tasarısı'nı kamuoyu önünde destekleyen Roy, bu meselede Hintlilerin endişelerini dile getirdi ve gerektiğinde Şirket'in kötü yönetimini eleştirdi. Roy, faaliyetleri kapsamında İngilizlere, yöneticilerin tebaalarına karşı görevlerini vurguladı ve Britanya Parlamentosu'nun gözetiminde Hindistan'da liberal bir hükümet kurulması gerektiğini savundu. Avrupa'da bulunduğu süre boyunca Roy, Hindu geleneklerini batıl inançlardan²⁶ ayırarak meşrulaştırmaya çalıştı ve satinin kaldırılması ve kadın haklarının ilerletilmesi gibi sosyal reformları destekledi. Bu maksatla Hintliler için Batı tarzı eğitimi teşvik etme ve yürütme ve yargı yetkilerinin ayrılması gibi konularda Hint yönetimine rasyonel ve faydacı yaklaşımları vurgulayarak, Hindistan hukuku ve ekonomisi üzerine birkaç makale ve mektup yayınlayıp dağıttı.²⁷

Öte yandan, Roy'un misyonu, Hindistan ile Britanya arasında güçlü ve aydınlanmacı bir ilişki kurmayı amaçlayan daha geniş kapsamlı bir stratejiyi yansıtıyordu. Roy, bunun Hindistan'ın sömürge yönetimi altındaki ilerlemesi ve istikrarı için gerekli olduğuna inanıyordu. Avrupalı yerleşimlerin ve aydınlanmış yönetimin, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin sömürsünün Hindistan üzerindeki ekonomik baskısını hafifleteceğini umuyordu. Doğu Hindistan Şirketi'nin tüzüğünün 1833'te yenilenmesi sırasında, Roy'un katkıları, Hindistan'daki Avrupalı yerleşim ve misyonerlik faaliyetleriyle ilgili politikaları etkiledi. Dolayısıyla Roy'un Avrupa'daki diplomatik misyonu çok yönlüydü: Satinin kaldırılması gibi sosyal reformları korumak, Bâbür İmparatoru'na mali

²⁵ Carpenter, *a.g.e.*, s. 86-121.

²⁶ Ram Mohan Roy'un karşı çıktığı "batıl inançlar" arasında sati, kast sisteminin katılığı, çok eşlilik ve çocuk evlilikleri vardı. Bkz. B. N. Bandyopadhyay, *Rammohan Roy*, University Press, London 1933, s. 35.

²⁷ Carpenter, *a.g.e.*, s. 92-146; Bhattacharya, *a.g.e.*, s. 56-65.

faydalar sağlamak, İngiliz siyasi reformcularla etkileşim kurmak, kültürel anlayışı teşvik etmek ve Hindistan ile İngiltere arasında liberal ancak bağlantılı bir yönetim modelini savunmak.²⁸

Roy, Avrupa'da İngiltere dışında ayrıca, 1832'de Fransa'ya giderek aydınlarla tanıştı ve devrim sonrası siyaseti gözlemleyerek Hint-Avrupa entelektüel alışverişini güçlendirdi. Eylül 1833'te Bristol'da ölümüne²⁹ kadar diplomatik misyonunu sürdüren Roy'un Avrupa'daki çabaları neticesinde, Ekber Şah'ın mali sorunları resmen kabul edildi (ancak tam olarak çözülmedi). Ayrıca Roy'un Avrupa'daki varlığı, Britanya'da Hindistan'a yönelik liberal desteği büyük ölçüde güçlendirdi ve Hindistan'ın Avrupa'daki entelektüel statüsünü yükseltti. Yine, diplomatik misyonu sırasında gerçekleştirdiği siyasi ve kültürel faaliyetler, İngilizlerin Hindistan'daki sosyal reformlar hakkındaki görüşlerini etkiledi. Bunun dışında, İngilizler, Veliht Prens'i hiçbir zaman tam olarak tanımadı. Mali borçların tamamı iade edilmedi. Roy'un 1833'teki erken ölümü, sonraki müzakereleri sona erdirdi.³⁰

Netice itibariyle Bâbürlü elçisi Ram Mohan Roy'un Avrupa yolculuğu, Bâbür İmparatorluğu'nun siyasi ihtiyaçları ve kendi reformist vizyonunun birleşimiyle şekillendi. Bu dönemde, saray aristokratları yerine modern bir Hintli entelektüel, iki dünya arasında köprü görevi gördü. Bu bakımdan Roy'un misyonu, Hint-İngiliz diplomatik ilişkilerinin en önemli ilk dönemlerinden biri olarak kabul edilir.

Sonuç

Bâbürlü elçileri Mirza İ'tisamüddin ve Ram Mohan Roy'un Avrupa'daki diplomatik misyonları, yalnızca farklı tarihsel momentlere ait iki ayrı girişim olarak değil, birlikte okunduğunda Bâbürlü-İngiliz ilişkileri bağlamında imparatorluk egemenliğinin aşamalı çözülüşünü belgeleyen tamamlayıcı süreçler olarak değerlendirilmelidir. Bu iki misyon, yaklaşık yarım yüzyıllık bir zaman dilimi içinde, Bâbürlü siyasal otoritesinin fiilî güçten sembolik temsile indirgenişini diplomatik düzlemde görünür kılan kritik eşiklerdir.

²⁸ Bhattacharya, *a.g.e.*, s. 56-65.

²⁹ Roy, Bristol'da kaldığı sırada hastalandı ve kendisine menenjit teşhisi kondu. 27 Eylül 1833'te, o zamanlar Bristol'un kuzeydoğusundaki bir köy olan (şimdi bir banliyö olan) Stapleton'da menenjit veya kronik solunum rahatsızlığı nedeniyle hayatını kaybetti. Bkz. Carpenter, *a.g.e.*, s. 166-169.

³⁰ Carpenter, *a.g.e.*, s. 146-184.

Avrupa'ya Gönderilen Bâbürlü Elçileri: Mirza İ'tisamüddin ve Ram Mohan Roy'un Diplomatik Misyonları

İ'tisamüddin'in 1765 tarihli görevi, şeklen egemen bir imparatorluğun hâlâ klasik diplomatik teamüller çerçevesinde Avrupa monarşileriyle doğrudan ilişki kurma iddiasını taşıdığını göstermektedir. Ne var ki, elçinin George III ile doğrudan temas kuramaması ve misyonunun İngiliz Doğu Hindistan Şirketi tarafından fiilen yönlendirilmesi, bu egemenlik iddiasının pratikte ne ölçüde aşındığını açıkça ortaya koyar. Bu bağlamda İ'tisamüddin'in misyonu, henüz biçimsel olarak devam eden imparatorluk otoritesinin, aracı bir sömürge gücü tarafından sınırlandırıldığı bir "ara evreyi" temsil eder.

Buna karşılık, Ram Mohan Roy'un 1830'daki görevi, aynı diplomatik hattın ileri bir safhasını teşkil eder. Bu aşamada Bâbür imparatoru II. Ekber Şah'ın temsil ettiği otorite, artık uluslararası ilişkilerde belirleyici bir güç olmaktan ziyade, İngiliz egemenliği altında korunmaya çalışılan sembolik bir statüye indirgenmiştir. Roy'un misyonunun, imparatorluk ödeneği ve sosyal reformların muhafazası gibi sınırlı ve savunmacı hedeflere odaklanması, diplomatik faaliyetin yön değiştirdiğini gösterir: artık amaç, egemenler arası müzakere değil, sömürge idaresi karşısında imtiyaz ve prestij kırıntılarını koruyabilmektir.

Bu iki misyon birlikte değerlendirildiğinde, Bâbürlü diplomasisinin dönüşümü açık bir süreklilik içinde izlenebilir: İ'tisamüddin'in temsil ettiği görece eşitlik iddiasına dayalı diplomatik temas, Roy'un temsil ettiği bağımlı ve sınırlı müzakere zeminine evrilmiştir. Dolayısıyla söz konusu elçilikler, yalnızca diplomatik girişimler değil, aynı zamanda egemenliğin el değiştirme sürecinin "diplomatik vesikaları"dır. Bu vesikalar, imparatorluk gücünün askeri ve idarî alanlarda gerilemesiyle paralel olarak, uluslararası temsil kapasitesinin de nasıl daraldığını ve nihayetinde sembolik bir düzleme çekildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, İ'tisamüddin'den Roy'a uzanan çizgi, Bâbür İmparatorluğu'nun Avrupa ile kurduğu ilişkinin niteliğindeki dönüşümü kristalize eder: egemenler arası karşılıklı tanınmaya dayalı diplomatik etkileşimden, sömürge egemenliği altında yürütülen sınırlı ve asimetrik bir temsile geçiş. Bu yönüyle her iki misyon da yalnızca kendi dönemlerinin değil, aynı zamanda bir imparatorluğun tarih sahnesinden çekilişinin diplomatik kaydı olarak okunmalıdır.

KAYNAKÇA

- Avalon, A. *Mahanirvana Tantra of The Great Liberation*. Ganesh and Company, Madras 1913.
- Bandyopadyay, B. N. *Rommohan Roy*. University Press, London 1933.
- Basuğuy, Bedrettin. "Bâbürlü İmparatorluğu'nun Sıyası Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. III/S. (2013), ss. 29-48.
- Bayur, Yusuf Hikmet. *Hindistan Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.
- Bedauni, Abdulkadir. *Muntakhabu-t Tawarikh*, çev. George S. A. Ranking. Atlantic Publishers, New Delhi 1990.
- Begum, S. *Arabic and Persian Literature in Bengal During Eighteenth Century: Shaykh Itisamuddin*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aligarh Muslim University, Aligarh 1994.
- Bhattacharya, S. "Indigo Planters, Ram Mohan Roy and The 1833 Charter Act". *Social Scientist*, c. Iv/S. 3, (1975), ss. 56-65.
- British Library. "Aurangzeb". MS 6286, Londra (Şubat 1702).
- British Library. "William III". MS 313302, Londra (1 Ocak 1699).
- Broome, Arthur. *History of the Rise and Progress of the Bengal Army*. W. Thacker And Co, Calcutta 1850.
- Buckland, Charles Edward. *Dictionary of Indian Biography*. S. Sonnenschein, London 1906
- Büyüktaş, Canan Kuş. "İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin Kuruluş Aşamasında İngilizlerin Hindistan'a Yerleşme Çabaları". *Mavi Atlas*, c. VII/S. 2 (2019), ss. 275-293.
- Carpenter, Mary. *The Last Days in England of Rajah Rammohun Roy*. E. T. Whitfield, London 1875.
- Cheema, G. S. *Forgotten Mughals*. Manohar, Delhi 2002.
- Dalrymple, William. *Anarşi: Doğu Hindistan Şirketi'nin Amansız Yükselişi*, çev. İsmail Hakkı Yılmaz. Albaraka Yayınları, İstanbul 2023.

Avrupa'ya Gönderilen Bâbürlü Elçileri: Mirza İ'tisamüddin ve Ram Mohan Roy'un Diplomatik Misyonları

- Das, Harihar. *The Norris Embassy to Aurangzib*. Firma K. L. Mukhopadhyay, Calcutta 1959.
- East India Company Letter-Book 1600-1619*, ed. Sir George Birdwood ve Sir William Foster. Bernard Quaritch, London 1892.
- Ferro, Marc. *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Muna Cedden. İmge Kitabevi, Ankara 2022.
- Fisher, Michael H. *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, çev. M. Fatih Çalışır, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2020.
- Forrest, George. *The life of Lord Clive*. Cassell, London 1918.
- Foster, Sir William. *Early travels in India, 1583-1619*. Oxford University Press, London 1921.
- Gentil, Jean-Baptiste. *Memoires Sur L'Indoustan*. Petit, Paris 1822.
- Günarşlan, Hüseyin. "Avrupalıların Doğu Ticareti Mücadelesi: İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Kurulması". *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XLIV/S. 2 (2020), ss. 101-126.
- Hawkins, William, *Hawkins Voyages*, ed. Clements R. Markham. The Hakluyt Society, London 1878.
- Khan, Gulam Ali. *Shah Alam Nama*, ed. Al-Ma'un Suhrawardy ve Ağa Muhammed Kazım. Mission Press, Calcutta 1914.
- Meersbergen, Guid Van. "The Diplomatic Repertoires of The East India Companies in Mughal South Asia, 1608-1717". *The Historical Journal*, c. LXII/S. 4, (2019), ss. 1-24.
- Meral, Vedat. "Bâbürlülerde Câgîr Sistemi" *Türklerde Devlet ve Sivil Teşkilatlar*. Ed. Mehmet Özmenli. İKSAD Publishing House, Ankara 2023, ss. 51-73.
- Meral, Vedat. "Bâbürlülerde Eyalet (Sûbe) Teşkilatı". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı, (2023), ss. 127-138.

- Mirza İ'tisamüddin. *Shigurfname-i-Vilayet*, çev. James Edward Alexander. John Taylor, London 1827.
- Monserate, Antonio. *Commentary of Father Monserate, S.J. On his Journey to the Court of Akbar*, çev. J. S. Hoyland, haz. S. N. Banerjee. Oxford University Press, London 1922.
- Mukherjee, Ramkrishna. *The Rise and Fall of The East India Company*. Popular Prakashan, Bombay 1955.
- Özcan, Azmi. "Câgîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, ss. 11-12.
- Özel, Taha İ. *İngiliz Doğu Hindistan Şirketi*. Vadi Yayınları, İstanbul 2021.
- Rawlinson, H. G. *British Beginnings in Western India: 1579-1657*. Clarendon Press, Oxford 1920.
- Richards, John. *Bâbü Türk İmparatorluğu: Tarih, Kültür, Teşkilat*, çev. Yasin Tekin. Selenge Yayınları, İstanbul 2021.
- Robins, Nick. *Dünyayı Değiştiren Şirket*, çev. İnanç Özekmekçi. H20 Kitap, İstanbul 2017.
- Roe, Sir Thomas. *The Embassy of Sir Thomas Roe to the Court of the Great Mogul 1615-1619*, ed. Sir William Foster. Printed For The Hakluyt Society, London 1899.
- Salim, Ghulam Husain. *Rıyazu-s Salatin*, çev. Maulavi Abdus Salam. Mission Press, Kalküta 1902.
- Soman, P. "Raja Ram Mohan and the Abolition of Sati System in India". *International Journal of Humanities, Art and Social Studies*, c. I/S. 2, (2017), ss. 75-82.
- Srivastava, Ashirbadi Lal. *Shuja-ud Daula*. The Midland Press, Calcutta 1939.
- Tabatabai, Ghulam Husain Khan. *Siyar-ul Mutakherin*, çev. John Briggs. Allen & Co, London 1832.